PROBLEME ALE LIMBII LITERARE IN OPERA LUI I. L. CARAGIALE

DE

PROFESOR I. VITNER

Cu cea mai valoroasă parte a operei lui I. L. Caragiale ne aflăm în faţa unui fenomen care, fără să fie unic în literatura noastră, este totuşi destul de rar. Poţi vedea la teatru, sau poţi citi piesele lui Caragiale de zeci şi zeci de ori cu interesul şi emoţia nealterată a primei lecturi, descoperind de fiecare dată textului noi frumuseţi şi noi adâncimi. Acelaşi lucru îl poţi constata la lectura repetată a momentelor şi schiţelor sale. Există deci un « mister » al veşnicei prospeţimi a operei marelui scriitor care a ştiut să găsească izvorul miraculoasei ape dătătoare de tinereţe fără bătrâneţe şi de viaţă fără de moarte. Cufundat în paginile nemuritoarei opere a lui I. L. Caragiale, interesul cititorului este stârnit într'un mod atât de categoric, pentrucă scriitorul a reuşit să închidă în scrisul său însuşi fiorul vieţii, agitaţia şi diversitatea ei extraordinară, mişcarea-i neîntreruptă. Aşa cum nu te poţi plictisi în faţa uriaşului spectacol al vieţii sociale, pentrucă aceasta te obligă să nu fii un simplu spectator, ci şi un participant activ, tot astfel opera lui Caragiale este grandioasă pentrucă cuprinde în ea autenticitatea vieţii şi pentrucă autorul ei nu te lasă să priveşti placid la desfăşurarea evenimentelor, ci te îndeamnă ca, alături de dânsul, să fii împotriva duşmanilor vieţii milioanelor de oameni.

De nedespărţit de întreaga luptă a scriitorului împotriva orânduirii burghezo-moşiereşti este şi lupta sa pentru apărarea frumoasei limbi vorbită şi scrisă de poporul nostru.

I. L. Caragiale este un mare maestru al limbii literare. El trăeşte într'o epocă în care limba poporului era ameninţată în existenţa ei, ca şi viaţa însăşi a maselor de duşmani înverşunaţi. Cu câtă forţă de exprimare a unei iubiri şi admiraţii fără margini vorbeşte Caragiale de limba poporului: « Sărmană limbă românească! Nu mai este, cum ar fi trebuit să fie, o plantă cultivată! A ajuns o

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

buruiană sălbatecă! . . . Multe vânturi au bătut-o! odată o bătea vântul franţuzesc, acu o bate vântul nemţesc. Noroc că mai are rădăcini adânci — amănunteri, i s'ar stârpi soiul! şi ar fi păcat de ea fiindcă (nu ca s'o laud eu!) îngrijită, ce flori frumoase şi ce sănătos rod ar da această voinică buruiană de veacuri dispreţuită, cu care veacuri s'a hrănit şi ţinut sufletul unui întreg neam de oameni ». (Peste 50 de ani).

Caragiale a fost unul dintre acei grădinari cu o atât de mare grijă şi dragoste pentru grădina de cuvinte a poporului, încât nu numai că a apărat-o de invazia buruienilor ucigătoare, dar i-a dat o mare strălucire prin sădirea în pământul ei bun a unor soiuri noi de vorbe, purtătoare ale marei înţelepciuni a poporului.

I. L. Caragiale era renumit pentru temeinicele cunoştinţe pe care le avea în domeniul lingvisticii.

Slavici, evocând figura lui Caragiale şi strânsa prietenie dintre acesta şi Eminescu, în redacţia ziarului Timpul — subliniază marea sa capacitate de pătrundere în tainiţele graiului popular şi arată că în problemele de gramatică autorul « Scrisorii pierdute » era superior lui Eminescu, marele său prieten. « In redacţiune cestiunile de gramatică erau cu toate acestea discutate în toată liniştea, căci în materie de limbă românească Caragiali era deasupra — spune Slavici. Eminescu avea cunoştinţe uimitoare în cea ce priveşte literatura universală, cunoştea dar cu atât mai vârtos literatura românească, şi cărţile bisericeşti, şi cronicarii, şi scriitorii epocei de renaştere. Caragiale avea mult simţimânt de limbă şi cunoştea mai bine decât Eminescu limba aşa numită viuă, care era vorbită în toate zilele . . . Deoarece nici una dintre gramaticele, care existau atunci, nu se potrivia cu aceste principii, ni-am pus de gând să ne croim noi o gramatică — aşa numai pentru noi.

Eminescu a luat asupra sa etimologia, Caragiale s'a pornit să stabilească sintaxa, dară eu îmi dădeam silinţa să mă dumiresc în ceeace priveşte alegerea, întrebuinţarea şi aşezarea vorbelor potrivit cu firea limbii româneşti ».

In opera lui I. L. Caragiale noi găsim astăzi un adevărat tezaur al prelucrării artistice a limbii vorbite de popor. Frumuseţea graiului popular, este opusă în opera sa schimonoselilor lingvistice, ridicole, ale duşmanilor poporului, care căutau nu numai să-i înăbuşe protestul şi idealurile, dar încercau să-i distrugă — pentru a-l slăbi — şi limba vorbită de strămoşi.

Este necesar de remarcat faptul că critica burgheză în tentativa ei de a denatura fondul profund social, de necruţătoare denunţare a orânduirii burghezo-moşiereşti al operei lui Caragiale, a aruncat oprobiul şi asupra limbii sale literare declarând-o « periferică » « mahalagească ». Logica simplistă şi obiectivistă a criticii burgheze era următoarea: personagiile lui Caragiale fiind — în bloc — mahalagii (neavând nimic comun cu « lumea bună » a saloanelor şi « incintelor » parlamentare) şi limba preferată a sciitorului este cea culeasă pe uliţele murdare ale mahalalelor. Mai adăugau criticii burghezi că această limbă a lui Cara-

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

giale nu poate constitui un model de urmat. Anatema aruncată asupra artei superioare a cuvântului, atât de caracteristică operei lui Caragiale, încerca să anihileze forţa redutabilă a acestei arme, cu ajutorul căreia Caragiale a dus o atât de strălucită luptă împotriva duşmanilor poporului. Caragiale citează într'unul din articolele sale aforismul admirabil prin care Eminescu a arătat legătura de nedesfăcut dintre expresia artistică desăvârşită şi un conţinut înalt de idei, « cuvântul care exprimă adevărul ». Caragiale a fost unul din acei oameni cinstiţi şi curajoşi ai timpului său, care şi-au asumat misiunea măreaţă de a spune adevărul şi numai adevărul cu privire la societatea burghezo-moşierească. Limba literară a fost pentru Caragiale unealtă indispensabilă pentru proclamarea acestui adevăr. Şi tocmai pentru aceasta arta cuvântului a luat la Caragiale o mare desvoltare şi a atins mari înălţimi.

★

Studiul limbii literare este de o însemnătate considerabilă pentru critica literară, estetică şi istoria literaturii. Prin acest studiu al modului în care un scriitor valorifică cuvântul, pentru a înfăţişa realitatea, noi intrăm în plin miez al problemei atât de importante a specificului literaturii. Justa înţelegere a acestei probleme constitue o bună armă de apărare împotriva tendinţelor vulgarizatoare, care pun în primejdie studiul cu adevărat ştiinţific al literaturii.

I. V. Stalin este acela care, în studiile sale cu privire la « Marxismul şi problemele lingvisticii », a deschis în mod genial căi noi cercetătorilor ştiinţifici ai literaturii.

In studiile sale, I. V. Stalin, denunţând poziţia greşită a concepţiei marriste cu privire la caracterul de clasă al limbii, arată că: « Limba nu este generată de cutare sau cutare bază veche sau nouă în sânul unei societăţi date, ci de întreg mersul istoriei societăţii şi al istoriei bazelor de-a-lungul veacurilor. Limba nu este creată de o singură clasă, oricare ar fi ea, ci de întreaga societate, de toate clasele societăţii, prin eforturile a sute de generaţii. Ea n'a fost creată pentru satisfacerea nevoilor unei singure clase, oricare ar fi ea, ci ale întregii societăţi, ale tuturor claselor societăţii. Tocmai deaceea ea a fost creată ca limbă a întregului popor, unică pentru societate şi comună pentru toţi membrii societăţii »[1].

Dar I. V. Stalin arată că, dacă limba este indiferentă faţă de clase, ca limbă a întregii societăţi, clasele nu sunt indiferente faţă de limbă, ci caută să-i imprime specificul mentalităţii lor, să o folosească în interesul lor: « Dar oamenii, diferitele grupuri sociale, clasele, sunt departe de a fi indiferente faţă de limbă. Ele se străduesc să folosească limba în interesul lor, să-i impună vocabularul lor specific, termenii lor specifici, expresiile lor specifice. In această privinţă se disting mai ales păturile de sus ale claselor avute, care s'au rupt de popor şi care îl urăsc: aristocraţia nobiliară, păturile superioare ale burgheziei. Se

[1] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. P.M.R., 1951, p. 16-17.

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

crează dialecte „de clasă", jargoane, „limbi de salon" »[1]. I. V. Stalin arată că acestea sunt: « o adunătură de cuvinte specifice care oglindesc gusturile specifice ale aristocraţiei sau ale vârfurilor burgheziei; un anumit număr de expresii şi întorsături de frază care se deosebesc prin preţiozitate şi galanterie şi sunt libere de expresiile « grosolane » şi de întorsăturile limbii naţionale; în sfârşit un număr oarecare de cuvinte străine »[2].

I. V. Stalin arată că aceste jargoane au o circulaţie restrânsă în cadrul clasei respective, şi sunt improprii ca mijloc de comunicare pentru întreaga societate.

O altă problemă deosebit de importantă ridicată de studiile tovarăşului I. V. Stalin cu privire la lingvistică este legătura nemijlocită dintre limbă şi gândire. Pornind dela celebra teză a lui Marx: « Limba este realitatea nemijlocită a gândirii », I. V. Stalin arată că: « Orice gânduri ar lua naştere în capul omului şi oricând ar lua naştere, ele pot să se nască şi să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor şi frazelor limbii »[3].

« Realitatea gândirii se manifestă în limbă »[4] — spune I. V. Stalin, şi în altă parte a studiilor sale adaugă: « Fiind nemijlocit legată de gândire, limba înregistrează şi fixează în cuvinte şi în combinaţii de cuvinte, în propoziţii, rezultatele activităţii gândirii, succesele omului în munca lui de cunoaştere şi face posibil, în acest fel, schimbul de idei în societatea omenească . . . Limba fiind un mijloc de comunicare, este în acelaş timp şi un instrument de luptă şi de desvoltare a societăţii »[5].

In lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, problema limbii literare devine una din cele mai însemnate probleme ale creaţiei literare.

Arta cuvântului de care dă dovadă un scriitor ne arată nu numai cât şi cum a cunoscut acel scriitor limba vorbită şi scrisă a poporului, dar şi idealurile de care el a fost înflăcărat, atitudinea lui în faţa marilor probleme sociale ale poporului căruia îi aparţine, tocmai prin faptul că limba este un reflex nemijlocit al gândirii umane.

Studiul limbii literare nu poate fi făcut deci în sine, aşa cum se obişnuia în critica literară şi în lingvistica burgheză, ci numai în lumina conţinutului de idei al operei literare, în lumina a ceea ce a vrut să comunice scriitorul lumii contemporane, în mijlocul căreia a trăit.

Lucrările tovarăşului Stalin despre lingvistică ne ajută să vedem măreţia concepţiei, cu privire la limba literară, a marilor noştri clasici, actualitatea extraordinară a luptei lor pentru o limbă literară expresivă şi limpede, isvorîtă din limba vie a poporului, nealterată de jargonul cosmopolit al claselor exploatatoare.

---

[1] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. P.M.R., 1951, p. 29—30.
[2] Ibidem, p. 31.
[3] Ibidem, p. 84—85.
[4] Ibidem, p. 85.
[5] Ibidem, p. 48—49.

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

Intr'un mod deosebit de plastic Caragiale revine asupra acestei idei în lucrarea neterminată, intitulată « Poveste ». Scriitorul spune limpede că nu « de dragul cuvintelor am căutat anume să vă născocesc o povestire . . . Nu de hatârul povestirii caut într'adins cuvinte, cu care să v'o spun cum mi-o închipuiesc eu, cât mai degrabă şi mai limpede pot ».

I. L. Caragiale era împotriva « limbii frumoase » în sine, plină de artificialitate, ascunzând idei înapoiate sau mascând o uscăciune şi sărăcie deplină de idei. El a satirizat o asemenea tendinţă de artificializare a limbii poporului în repetate rânduri. In nota care însoţeşte nuvela « Noaptea Invierii » — parodie antixenofobă după « O făclie de paşti », Caragiale scrie cu vădit năduf împotriva moftangiilor şovini care-şi spun români, cu trei de « r »: « în fine ori ce puteţi zice de novela mea; un lucru rămâne netăgăduit; ce stil! ce limbă! ce limbă românească! Ei? Apoi, dacă e limba frumoasă, ce mai poftiţi? . . . ».

Numeroase sunt manifestările satirice ale lui I. L. Caragiale împotriva formalismului simbolist, semănătorist, naţionalist-mistic şi şovin, după cum cu mult sarcasm a biciuit el tendinţele de latinizare, franţuzire, anglicizare sau germanizare a limbii.

Marele scriitor ura în aceste manifestări desfigurarea neasemuitei frumuseţi a graiului popular, ca urmare a ideologiei, duşmănoasă poporului, a diferitelor curente ale burgheziei.

Caragiale, apărând integritatea graiului popular, apără în acelaşi timp posibilitatea dăruită scriitorului înaintat de a arăta poporului adevărul asupra problemelor sociale, de a-l îmbărbăta în lupta lui împotriva exploatatorilor.

Această poziţie în problema limbii literare era caracteristică atât lui Caragiale, cât şi lui Eminescu şi amândoi ajunseseră la aceleaşi concluzii deosebit de însemnate pentru noi, cei de astăzi, în urma unor îndelungi desbateri şi frământări. Slavici, în amintirile sale atât de preţioase despre Caragiale şi Eminescu, arată că amândoi stabiliseră principiul după care: « nu scriem numai pentru ca să ne dăm pe faţă cugetările, ci pentru ca să le reproducem în mintea acelora la care ne adresăm, adecă să-i facem pe aceştia să gândească ceeace voim noi. Urmează că avem să alegem totdeauna vorbele de care în mintea lor se leagă gândul ce avem în vedere şi să întrebuinţăm şi să aşezăm toate vorbele astfel alese potrivit cu deprinderile lor. Când ne adresăm dar la toţi Românii, bune sunt numai vorbele şi formele gramaticale cu care sunt deprinşi toţi Românii ori cel puţin cei mai mulţi dintre dânşii ».

★

Cu ajutorul cuvântului, Caragiale a reuşit să ne ofere o vastă panoramă a societăţii timpului său. Cuvântul — în opera lui Caragiale — are de cele mai multe ori efecte de un umor neegalat, pentrucă limbajul literar era pentru Caragiale unealta primordială a intenţiilor sale de satirizare a moravurilor burgheziei şi moşierimii. Este uimitoare la Caragiale nu numai forţa de plasticitate a limbii

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

sale, dar şi forţa ei de adaptare la diferite medii şi mentalităţi ale societăţii timpului său. Este absurd şi duşmănos să spui că în opera sa prevalează limbajul mahalagiilor. Limba lui literară este de o bogăţie considerabilă, pentrucă autorul « Scrisorii pierdute », în calitatea lui de cercetător pasionat al vieţii sociale, luată în întregul ei, a desvăluit adevărul, denunţând josnicia şi mişelia împopoţonate în haina ridicolului ori de câte ori şi ori unde le-a găsit.

In opera lui Caragiale găseşti limbajul burgheziei stâlcit de semidocţie şi cosmopolitism, ca în « O noapte furtunoasă », « High-Life », « Five-o'clock » şi atâtea multe alte schiţe şi momente, alături de reconstituirea istorică a limbajului negustoresc grecizat şi turcit din epoca lui Dinu Păturică, ca în Kir Ianulea, şi, alături de ele, minunatul grai al poporului, în cea mai deplină puritate şi frumuseţe a lui, în nuvelele şi basmele sale, în singura-i dramă « Năpasta ».

A fost subliniat de critica şi istoria literară faptul evident că în opera lui Caragiale întreaga forţă satirică este îndreptată împotriva claselor exploatatoare, massa poporului exploatat fiind privită de scriitor cu dragoste şi cu durere.

Această atitudine atât de limpede a lui Caragiale în faţa claselor sociale antagoniste se reflectă în mod puternic în limba scriitorului. Limba încărcată de sonorităţi sarcastice o găsim numai în acele opere care se ocupă cu hidoşenia şi ridicolul duşmanilor poporului, rămânând pentru descrierea tipurilor de oameni sărmani din popor, sau pentru basm, limba armonioasă, aromitoare a doinelor, baladelor şi cronicilor poporului nostru.

O altă caracteristică a limbajului literar al lui I. L. Caragiale constă în prelucrarea artistică a limbii vorbite. Caragiale este un mare maestru a ceea ce se cheamă « stilul vorbit » sau « stilul oral ». Datorită acestui fapt proza sa are o mare intensitate dramatică, scriitorul folosind de cele mai multe ori dialogul în locul naraţiunii.

Limba lui Caragiale este de o mare complexitate tocmai din cauza caracterului vorbit. Scriitorul a reuşit să ne ofere la un înalt nivel artistic întreaga bogăţie de fenomene fonetice, morfologice, sintactice şi lexicale a limbii vorbite. Dacă mai adăugăm la aceasta şi întregul bagaj de deformări ale limbii vorbite de popor, proprii claselor exploatatoare, acel « jargon » al lumii bune, pe care Caragiale îl mânueşte cu o măestrie fără seamăn, ne dăm seama de realul tezaur de cercetări, pe care limba literară a lui Caragiale o oferă criticii literare şi lingvisticii. Trebue să spunem că până astăzi un studiu serios asupra limbii literare a lui Caragiale nu a fost întreprins, ca urmare a prejudecăţii reacţionare că întregul limbaj al operei lui Caragiale s'ar reduce la cel mahalagesc, care nu merită nici a fi studiat şi nici a fi dat ca model.

Faptul că limba lui Caragiale este un mijloc de exprimare a atitudinii scriitorului faţă de clasele sociale, reiese lămurit din compararea câtorva dialoguri din două piese diferite, de exemplu, din « O noapte furtunoasă » şi « Năpasta ».

Una din scenele de intensă satiră şi umor inegalabil este lectura cu glas tare pe care Ipingescu, ipistatul, o face unui articol al lui Rică Venturiano din

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

« Vocea patriotului Naţionale » şi comentariile pe care ipistatul şi jupân Dumitrache le fac pe marginea textului citit.

Articolul este scris în stilul bombastic şi ridicol al presei liberale din jurul anilor 1879, şi de mai târziu, ascunzându-şi în acea epocă demagogia sub fraze sforăitoare, redactate într'un limbaj jumătate franţuzit, jumătate latinizat.

« Democraţiunea română, sau mai bine zis ţinta Democraţiunii române este de a persuada pe cetăţeni că nimeni nu trebue a manca dela datoriile ce ne impun solemn aminte pactul nostru fundamentale, sfânta Constituţiune... »

Acest limbaj este de nepătruns atât pentru ipistat, cât şi pentru cherestigiu, dar amândoi sunt foarte sensibili la demagogia patriotardă a articolului, care face parte integrantă din fiinţa lor, şi încordaţi peste măsură de limba inaccesibilă a textului, ei o traduc, cu aprobări sgomotoase, pe limba lor. Cu multă finețe Caragiale a arătat în acest dialog că, în ultimă instanţă, între cele două feluri de a vorbi nu este nici o deosebire. Ipingescu, de pildă, traduce *a manca*, adică a lipsi, pe limba lui şi citeşte cu convingere *a mânca*:

Ipingescu (căutând şirul unde a rămas):
« ...A mânca... sfânta Constituţiune... »
Jupân Dumitrache (cam nedumerit):
« Adică cum s'o mănânce? »
Ipingescu:
« Stai să vezi... că spune el... « Sfânta Constituţiune, şi mai ales cei din masa poporului... »
Jupân Dumitrache (nedumerit):
« E scris adânc »
Ipingescu:
« Ba nu-i adânc deloc. Nu pricepi? Vezi cum vine vorba lui: să nu mai mănânce nimeni din sudoarea bunioară a unuia ca mine şi ca dumneata, care suntem din popor; adică să şază numai poporul la masă, că el e stăpân ».
Jupân Dumitrache (lămurit):
« Ei! aşa mai vii de-acasă. Bravos! Zi-i înainte ».
Ipingescu:
« Stai să vezi: acum vine un ce şi mai tare ».
Jupân Dumitrache:
« Ei? »
Ipingescu (urmând citirea):
« ... A mânca poporul mai ales, este o greşeală neiertată, ba putem zice chiar o crimă...
Jupân Dumitrache (cu deplină aprobare):
« Ştii că şi aici loveşte bine! Da! cine mănâncă poporul să meargă la cremenal! ».

Critica burgheză a interpretat asemenea dialoguri ale teatrului lui Caragiale ca simple şi nevinovate jocuri de cuvinte ale unor mahalagii inculţi.

Incultura ipistatului şi cherestegiului este evidentă, dar Caragiale nu numai aceasta a vrut să sublinieze, redând chinul la care este supusă limba vorbită de popor în gura unor asemenea eroi, ci emfaza cu care oameni rupţi de popor, prin însăşi situaţia lor în societate se declară a fi poporul însuşi. Acest

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

aşa zis nevinovat joc de cuvinte este o minunată frântură din istoria liberalismului românesc care timp de decenii a aruncat praful demagogiei în ochii milioanelor de cetăţeni, pentru a-i împiedeca să vadă adevărata faţă a exploatatorilor.

Cu totul diferit este tonul şi cuvântul folosit în « Năpasta ». Sfâşietoare, în această dramă, este istoria bietului Ion, pedepsit la ocnă pentru crima altuia şi înnebunit în cele din urmă din pricina suferinţelor îndurate. Dialogul dintre Anca şi Ion, fugit din ocnă, şi care povesteşte cum a evadat, este de o mare măestrie, în tragismul lui simplu şi adânc:

Anca:

« Cum e la ocnă, Ioane? »

Ion:

« Bodaproste ... e bine ».

Anca:

« Şi cum ai fugit de acolo? »

Ion (ca iluminat):

« Vezi că s'a pogorât Maica Domnului la mine şi zice: peecum că, Ioane, când ăi ajunge la fântâna de sub deal, o să-ţi iasă înainte cine să te aducă la mine, şi să vii negreşit... să vii, că eu te scap de toţi duşmanii tăi, şi o să-ţi fie bine, că eu, Maica Domnului, o să pui stavilă între tine şi rele: relele să nu mai poată trece la tine, şi nici tu să nu mai poţi trece la ele ... (simplu) Aşa ... ».

Capacitatea remarcabilă a lui I. L. Caragiale, de a folosi cuvântul, apare în toată plinătatea ei în construirea eroilor din piesele şi proza sa. Un pictor, cu ajutorul desenului realist, redă chipul unui om cu toate particularităţile sale. Fără îndoială lucrul nu este chiar atât de simplu şi portretul nu este cel mai uşor gen al picturii. Totuşi, cu ajutorul ştiinţei formelor şi proporţiilor, al ştiinţei desenului, umbrelor şi culorilor, artistul poate oferi expresia artistică, materială, a unui om. Dela model, la realizarea practică, munca pictorului este permanent ajutată de o serie întreagă de factori materiali, concreţi.

Să ne gândim însă puţin la scriitor, care nu are decât un singur mijloc de exprimare a figurii şi caracterului uman: cuvântul. Pentru a realiza omul, el trebue să fie condus de o astfel de metodă de creaţie şi de o atare cunoaştere a multiplelor funcţiuni şi valori ale cuvântului, încât să transforme acest mijloc într'o puternică forţă materială, în stare să redea concret personalitatea umană şi să-l emoţioneze pe cititor. Dacă procesul de creaţie, în acest caz, este foarte laborios şi complex, este drept să arătăm că scriitorul, spre deosebire de pictor, se bucură în cuvânt de un mijloc de creaţie care este însăşi expresia directă a gândului uman şi întocmai ca acesta, sfera lui de cuprindere a realităţii este vastă şi cu mari posibilităţi de mişcare, de circulaţie şi deplasare.

Dar redarea personalităţii umane, în literatură, rămâne una din problemele de creaţie cele mai grele. Nu este vorba de a scrie despre oameni, orice şi oricum. Ci de a crea oameni vii, perfect individualizaţi, care să nu semene cu alţi oameni din aceeaşi operă, oameni care, în imaginaţia cititorului, să poată

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

oricând părăsi scara literaturii şi să coboare în realitate, să prindă viaţă şi să înceapă să trăiască în mijlocul celorlalţi oameni.

Lucrul acesta l-a realizat cu o măestrie extraordinară I. L. Caragiale. Tocmai în aceasta constă caracterul nepieritor al operei sale. Spijinindu-se pe acest instrument simplu şi atât de complex totodată—cuvântul—în a cărui mânuire a atins marile culmi ale desăvârşirii, Caragiale a creat personaje care au supravieţuit făuritorului lor şi vor vieţui deapururi.

Nu putem intra aci, în amănunt, în descrierea laboratorului de creaţie al lui Caragiale. Analiza aspectelor concrete pe care le ia aplicarea metodei realiste de creaţie în opera lui Caragiale, constitue însă neîndoelnic unul din obiectivele cele mai pasionante şi rodnice — în ceea ce priveşte experienţa înaltă pe care ar putea-o împărtăşi creatorilor de astăzi — ale criticii şi istoriei literare.

Vom insista numai asupra uneia din observaţiile realiste, din cele mai adânci, făcute de Caragiale şi transpuse în creaţia sa.

Caragiale — ca şi toţi marii realişti — a observat că în graiul uman se află o foarte mare capacitate de diferenţiere a trăsăturilor umane, a tipurilor omeneşti. Cu greu poţi găsi doi oameni care să vorbească la fel, care să folosească cuvintele în acelaşi mod, care să le pronunţe asemănător. Aidoma amprentelor digitale, modul de exprimare a gândurilor prin grai este de un mare ajutor în a deosebi oamenii între ei. Balzac scria că: « geniul constă tocmai în aceea că la fiecare situaţie să se ivească şi cuvintele prin care se manifestă caracterul personajelor ».

Marii realişti ruşi au subliniat în repetate rânduri însemnătatea acestui fapt pentru creaţia realistă desăvârşită. Saltâcov-Scedrin spunea că în limbajul unui om stă închisă istoria unei vieţi întregi: «Din gura unui om— scria dânsul— nu iese nici o frază care nu ar putea fi urmărită până în împrejurările în care s'a născut... în viaţă nu există fapte, nu există fraze, care să nu aibe istoria lor ».

Iar Ostrovschi — marele dramaturg rus — scria astfel: « Noi socotim ca primă condiţie a artei zugrăvirea chipului dat, redarea justă a felului lui de a se exprima, adică redarea limbii şi chiar a sintaxei ».

Am insistat asupra acestui fapt şi am chemat ca martori mari creatori ai literaturii universale, pentrucă reuşita acestei caracteristici a artei realiste, în care Caragiale a excelat, i-a fost contestată de critica burgheză.

Lăsăm la o parte faptul că criticii burgheze nu i-au plăcut eroii lui Caragiale pentrucă sunt dela « mahala » şi sunt « vulgari ». Recunoscându-şi propriul chip în oglinda atât de limpede a operei lui Caragiale, ei au vrut s'o sfărâme în bucăţi.

Majoritatea criticilor burgheziei au contestat forţa extraordinară a măestriei lui Caragiale în a crea oameni; unii afirmând că toţi eroii săi sunt din extrac-

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

ţia inferioară a mahalagiilor — de aci monotonia, lipsa de diferenţiere şi individualizare a personagiilor sale — alţii afirmând că autorul « Scrisorii pierdute» nu a creat oameni ci fantoşe, desemnate prin diferite ticuri. Lovinescu, de pildă, susţine că: « prin generalizarea procedeului simplificării psihologice nu există, aşa dar, oameni cu pasiuni contradictorii, cu o viaţă complexă, ci păpuşi reduse la o singură formulă energică . . . Atât. Poţi învârti manivela, dar e fără rezultat ». Tendinţa aceasta, cu totul reacţionară, de a tăgădui valoarea teatrului şi prozei lui Caragiale, prin negarea caracterului profund veridic şi autentic al personagiilor sale, a dat greş. De decenii, publicul aleargă la spectacolele lui Caragiale pentrucă teatrul său este o galerie de oameni vii, în care josnicia şi ridicolul « lumii bune » este desvăluit limpede în faţa întregului popor.

Trebue spus că I. L. Caragiale este un maestru al individualizării personalităţii umane, cu ajutorul cuvântului. Modul de a vorbi al fiecăruia dintre personajele sale închide întreaga istorie a unei existenţe umane, are specificul ei de clasă, cu reacţiile psihologice şi trăsăturile morale determinate de acest specific, cu gradul respectiv de cultură sau incultură ş.a.m.d.

Limbajul lui Trahanache, de pildă, creează personalitatea unui ins care posedă un mare echilibru interior, ca rezultat al unei existenţe din totdeauna îmbelşugate, ceea ce i-a creat sentimentul unei superiorităţi care nu poate fi primejduită. Trahanache este dintr'o viţă mai veche de exploatatori, neatinsă, niciodată până la el, în privilegiile sale. Pe el nu-l turbură nimic. Nici legătura soţiei sale cu prefectul Tipătescu, din care pentru el personal rezultă numai beneficii, nici uneltirile lui Caţavencu pe care-l are în mână cu o dovadă a excrocheriilor sale, nici spaima acoliţilor săi politici, Brânzovenescu şi Farfuridi, care tremură la gândul că sunt trădaţi şi nu se vor putea înfrupta din bugetul statului. Formula verbală în care Caragiale a sintetizat aceste caracteristici ale personajului său: « Aveţi puţintică răbdare » este sinteza însăşi a conservatorismului, dar nu a unui conservatorism absurd, anacronic, ca la Sandu Napoilă al lui V. Alecsandri, ci a unui conservatorism de tip junimist, care s'a adaptat perfect desvoltării capitalismului şi participă la coaliţia burghezo-moşierească.

Ridicolul « venerabilului » Trahanache rezultă din contrastul subtil între masca moralizatoare pe care o afişează şi banditismul, josnicia, corupţia, pe care le patronează cu calm şi demnitate.

Fiecare personaj vorbeşte o limbă proprie lui, care este şi istoria propriei lui vieţi, iar elementul satiric este atât de subtil realizat, încât, deşi scriitorul a luat o atitudine răspicată faţă de fiecare erou pe care l-a creat, intervenţia sa nu strică nimic, ci, dimpotrivă, creează, concretizează, redă adevărul vieţii.

Pristanda, slugarnicul, măruntul escroc, servil, gata să treacă de partea altui stăpân care l-ar plăti mai bine, este prins cu întreaga lui personalitate în acel « curat » aprobativ şi servil, pe care-l adaugă oricărei afirmaţii a superiorilor săi şi în fraza « familie mare, renumeraţie mică, după buget » care-i justifică toate potlogăriile, « Eu, familia mea, dela patuzop » al lui Agamiţă Dan-

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

danache, « nu mă îmbrânci, că ameţesc » al cetăţeanului turmentat, « Rezon » al ipistatului Ipingescu, « Onoarea de familist » a lui jupân Dumitrache şi atâtea alte caracteristici verbale ale personajelor lui Caragiale nu sunt resorturi de fantoşe, ci admirabile mijloace de concretizare şi individualizare a eroilor, cu ajutorul cuvântului. Forţa de concretizare a realităţii, a unor asemenea invenţii verbale, este recunoscută de faptul că ele au trecut în patrimoniul limbii vorbite a întregului popor şi-i servesc la satirizarea apucăturilor josnice întâlnite în viaţa socială.

Marx şi Engels, vorbind despre modul în care Eugène Sue a folosit în romanele sale limbajul criminalilor, scriau în « Sfânta familie »: « In ascunzătorile criminalilor şi în limbajul lor se oglindeşte caracterul criminalului; ele reprezintă o parte inalienabilă a fiinţei lui, zugrăvirea lor face parte din zugrăvirea criminalului ».

In lumina acestui citat din Marx şi Engels ne dăm seama mai bine de orientarea justă, înaintată, a lui Caragiale în aceste probleme complexe ale folosirii graiului uman în vederea redării concrete a realităţii.

Folosirea strălucită a cuvântului pentru realizarea artistică a omului este o dovadă a consecvenţei lui Caragiale în lupta lui pentru realism şi în fidelitatea sa faţă de principiul de bază al artei realiste, care este: unitatea organică, desăvârşită, dintre conţinut şi formă. Estetica materialistă ne arată că această unitate trebue înţeleasă sub aspectul trecerii conţinutului în formă şi a formei în conţinut. Limbajul eroilor lui Caragiale constitue o parte integrantă a lor, acea parte care, cu ajutorul cuvântului, capătă un conţinut şi un sens bine definit.

L. Timofeev, lămurind în manualul său de « Teoria literaturii » acest aspect al metodei de creaţie realiste, scrie: « In opera literară limba oamenilor înfăţişaţi în ea este aşa dar motivată mai ales de personajele de care este legată, de însuşirile pe care ea le individualizează. Este o limbă caracteristică. Personajul trece în limbă, adică datorită ei îşi manifestă într'o formă desvoltată însuşirile şi caracteristicile. Şi invers, limba trece în personaj, adică după limbă judecăm anumite însuşiri ale personajului, după cum dela personaj ajungem şi la baza tematică şi de idei a operei ».

In lumina esteticii materialiste, orientarea şi practica artistică a lui I. L. Caragiale capătă acea aureolă pe care nu a avut-o niciodată în trecut şi pe care o merită întru totul.

★

I. L. Caragiale a muncit enorm la desăvârşirea artei exprimării cuvântului. Manuscrisele sale, muncite şi chinuite de ştersături şi refaceri, mărturiile contemporanilor ne vorbesc de sbuciumul artistului în căutarea acelui cuvânt care să exprime cel mai bine adevărul. Respectul lui Caragiale pentru limba poporului străbate din unul din frumoasele lui aforisme. Necunoaşterea limbii româneşti « este un testimoniu de lipsă de cultură naţională », spunea el.

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)

Atunci când vorbeşte de limba poporului, exprimarea lui uită nota satirică, obişnuită, şi se umple de duioşie:

« Să nu uităm niciodată că semnele scrisului sunt roabele gândirii noastre, cu multe necazuri şi răbdare cucerite de străvechii noştri părinţi. Să fim cu ele stăpâni severi, dar şi cuminţi şi omenoşi! să nu le cruţăm când trebue omenie să le slujească, dar nici să le punem cu d'asila la slujbe nepotrivite cu puterea lor — căci în amândouă cazurile trădăm egal interesul nostru propriu, păgubind intenţiei gândirii noastre » — scria Caragiale în 1907 unui prieten.

Munca pentru desăvârşirea expresiei artistice îl făcea pe Caragiale să stăruie îndelung asupra textului, să se despartă cu greu de el în vederea tiparului. « Numai Dumnezeu şi Compania luminatului ştiu cât costă o pagină scrisă în sfârşit pe curat — scrie el. Grea muncă, adevărat!... ».

Iar atunci când pregătea pentru tipar volumul său de « Poveşti » (1909), scria dela Berlin unui prieten din ţară: « tot îl mai îngrijesc, ca să se prezinte mititelul, cât se poate mai spălat şi mai pieptănat în faţa lumii. In privinţa asta sunt mai mult Mama decât Tata operelor mele, al căror « fiu » sunt. Dacă n'au avut noroc să fie destul de frumoase, încai să s'arate curat şi dichisite — să n'ajungă de ocara duşmanilor ».

Această grijă a lui Caragiale cu privire la « curăţenia » şi « dichiseala » textelor sale nu pornea câtuşi de puţin dintr'o sterilă pasiune formalistă.

In faţa fiecărui rând scris al marei şi bogatei lui opere, Caragiale a avut reprezentarea concretă a poporului pentru care scria. Este profund emoţionant la Caragiale respectul său faţă de cititori. In « Domnul X » el scria cu privire la cei care vor fi meniţi să-i citească operele: « Te rog să crezi, prea stimate Domnule X... cititorule, că dându-ţi dumitale mult respect — mi-am oprit puţintel şi pentru mine. Astfel, n'aş îndrăsni vreodată să te uit când pun mâna pe condei... ». Şi, adresându-se scriitorilor, el le spunea: « de câte ori scoateţi din călimări condeiul plin de cerneală şi vreţi cu vârfu-i să mânjiţi foaia curată, gândiţi-vă la Domnul X... ».

Sunt cuvinte care răsună şi astăzi cu aceeaşi vigoare ca şi cu decenii în urmă, când au fost scrise. Noi vedem în opera lui Caragiale o nepieritoare armă de luptă în construirea unei culturi noi, pentrucă la el pasiunea militantului pentru cauza poporului s'a manifestat în forme artistice de o mare frumuseţe.

BDD-A10169 © 1953 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:22:51 UTC)